

ПАЭТ, НАСТАЎНІК, ПРАПАГАНДЫСТ РОДНАЙ МОВЫ ЯНКА НЕПАЧАЛОВІЧ

На жаль, імя Янкі Непачаловіча мала знаёмае сучаснай моладзі, а яго ж творчасць высока ацэньвалі такія выдатныя беларускія паэты, як Ніл Гілевіч, Анатоль Вялюгін, Анатоль Астрэйка, Рыгор Няхай, Аляксей Пысін, Пятро Прыходзька і Антон Бялевіч.

Паўстагоддзя таму, у 1967 г., аўтар гэтых радкоў (тады намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце СШ № 13 Мінска) пазнаёміўся з рэдактарам выдавецтва “Народная асвета” Іванам Данілавічам Непачаловічам. У той час я ўжо добра ўсведмаляў, што размаўляю з паэтам. Ён вельмі зацікавіўся, калі даведаўся, што я тры гады працаваў настаўнікам на яго радзіме – Старадарожчыне. Івану Данілавічу спадабалася, што я выкладаў гісторыю і грамадазнаўства на беларускай мове, і ў канцы размовы ён дадаў: “Многае залежыць ад настаўнікаў. Трэба прапагандаваць беларускую мову і ўмела паказваць вучням яе прыгажосць”. У 1958 г. у аўтабіяграфіі Янка Непачаловіч пісаў: “Я атрымаў права пісаць вершы на роднай мове. Гэта вялікае права! Гэта вялікая радасць!” [1, с. 195]. А ў час другой нашай сустрэчы Іван Данілавіч прыгадаў, як у дзяцінстве запоем чытаў творы М. Багдановіча, Я. Купалы, Я. Коласа, З. Бядулі, М. Чарота, М. Гарэцкага... Ужо будучы старшакласнікам, ён зразумеў, што яго больш цікавіць паэзія, а не проза.

Нарадзіўся Янка Непачаловіч 25 мая 1917 г. у вёсцы Мінкавічы Старадарожскага раёна ў сялянскай сям’і. Пасля заканчэння сярэдняй школы ў 1934 г. 17-гадовы юнак працаваў загадчыкам Крываносаўскай хаты-чытальні Старадарожскага раёна. У 1935 г. паступіў на літаратурны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя А. М. Горкага. Акрамя твораў беларускіх пісьменнікаў, ён зачытваўся рускай і замежнай класічнай літаратурай, асабліва паэзіяй А. Пушкіна, М. Лермантава, У. Маякоўскага, Т. Шаўчэнкі.

З трэцяга курса Я. Непачаловічу давалося спыніць сваю вучобу, таму што яго накіравалі працаваць у Дзяржынскую сярэднюю школу, дзе ён выкладаў беларускую мову і літаратуру ў 1937 – 1939 і 1944 – 1947 гг. А Мінскі педінстытут імя А. М. Горкага ён заканчваў завочна ў перадаенным 1940-м.

У 1939 – 1941 гг. Іван Данілавіч настаўнічаў у Мар’інагорскай сярэдняй школе Пухавіцкага раёна. У гады Вялікай Айчыннай вайны дапамагаў партызанам. У яго аўтабіяграфіі ёсць радкі: “У час вайны не змог эвакуіравацца і жыў у Мінкавічах Старадарожскага раёна. У 1942 г. звязаўся са штабам партызанскай брыгады імя Кірава і працаваў на яго заданнях да прыходу нашай арміі” [1, с. 195].

Пасля вызвалення Беларусі ад нямецкіх акупантаў Іван Данілавіч працаваў настаўнікам у Дзяржынску (1944 – 1947), інспектарам Старадарожскага раённага аддзела народнай адукацыі (1947 – 1948). Амаль 20 гадоў (з 1948 да 1967 г.) выкладаў беларускую мову і літаратуру ў Дараганаўскай сярэдняй школе. У час працы ў Крамоўскай сярэдняй школе Старадарожскага (потым – Слуцкага, а цяпер – Асіповіцкага) раёна мне неаднаразова давалося наведваць вёску Дараганава і Асіповіцкі раённы аддзел народнай адукацыі і чуць самыя добрыя водгукі пра настаўніка беларускай мовы і літаратуры Дараганаўскай сярэдняй школы Івана Данілавіча, пра актыўнасць яго вучняў, пра тое, што гэтыя прадметы ў вялікай пашане сярод вучняў і настаўнікаў школы, што ён умеў выкарыстоўваць на ўроках беларускія прыказкі і прымаўкі. У 1967 г. Я. Непачаловіч пераехаў у Мінск, дзе працаваў рэдактарам у выдавецтве “Народная асвета”. І тут ён таксама стаў прапагандыстам беларускай мовы.

Пачатак літаратурнай дзейнасці Я. Непачаловіча датуецца 1936 г. У 1977 г. у прадмове “Рад-

кі пакідаем з жывымі” да кнігі выбраных вершаў “Перад заходам сонца” Я. Непачаловіча А. Вялюгін напісаў: «...З бласлаўлення Купалы ў 1936 г. на старонках часопіса “Польмыя рэвалюцыі” з’явіліся першыя вершы Янкі Непачаловіча “Марыула” і “Вячэрняя сустрэча”. Праз год там жа былі надрукаваны “Садоўнік” і “Чаканне”. Малады паэт тады вучыўся ў Мінскім педагагічным інстытуце імя Горкага. Студэнты, асабліва пачаткоўцы, глядзелі на Янку з павагай і захапленнем: ён ужо друкуецца ды яшчэ ў такім салідным часопісе!..»

Нягледзячы на тое, што Я. Непачаловіч пражыў усяго 52 гады, ён пакінуў даволі багатую літаратурную спадчыну: тры зборнікі вершаў, дзясяткі вершаў у часопісах “Польмыя”, “Малодосць”, “Беларусь”, “Вожык” і газетах на беларускай мове, цікавыя вершы на рускай і ўкраінскай мовах, надрукаваныя ў беларускіх і ўкраінскіх выданнях. Акрамя таго, не ўсім вядома, што адзін з самых таленавітых беларускіх кампазітараў Ю. Семяняка напісаў папулярную песню “Табе маё прызнанне” на верш Я. Непачаловіча.

Знакавым для Я. Непачаловіча стаў 1958-ы год. Тады выйшла першая кніга паэта “Мера любові”. У рэцэнзіі “Сапраўднае і павярхоўнае” Ніл Гілевіч адзначаў: «Усякі сапраўдны лірычны твор характарызуецца непадзельным зліццём пачуцця і думкі. Гэта – ісціна, якая ў наш час не можа выклікаць ніякага сумнення. Яшчэ В. Г. Бялінскі падкрэсліваў, што “думка тады толькі паэтычная, калі праведзена праз пачуццё і ўвасоблена ў форму дзеяннем фантазіі”.

Арганічным спалучэннем думкі і пачуцця і вызначаюцца лепшыя вершы зборніка Янкі Непачаловіча “Мера любові”.

*Я сам не ведаю, чаму так,
Калі ўбачу плот з драгоў,
Душу цяжкі агорне смутак –
Ламаць, крышыць той плот гатоў!*

*Ці мо’ таму, што гэтым дротам
Спавіты край быў родны мой?
І за такім калючым плотам
Жывых закопвалі людзёў?*

*Ці мо’ таму, што плач дзіцяці
За дротам тым навекі глох?
Ці мо’ таму, што сын да маці
З-за тых драгоў прыйсці не мог?*

*Ці мо’ таму, што за мяжою
За дротам – тысячы братоў?..
Драты, накрытыя іржою, –
На іх гарыць людская кроў.*

Якім вялікім гуманным пачуццём прасякнуты гэтыя радкі! Якая сіла нянавісці і пратэсту супраць ганебнага і зверскага, што разбірае чалавечае шчасце, што ўстае на шляху людзей да вышэйшай справядлівасці!.. Аўтар знайшоў

патрэбныя словы, важкія і дакладныя, каб у сціслай форме перадаць багаты змест яго дум і перажыванняў. Удала падабраны рытм добра выяўляе сілу эмацыянальнага напружання: верш нельга чытаць расслабленым, спакойным голасам. “Калючыя драты” – твор высокага грамадскага гучання, і, бясспрэчна, ён не пакіне чытача абыякавым» [2, с. 187].

Рэцэнзія Н. Гілевіча заканчваецца словамі: «У Я. Непачаловіча – багатыя творчыя магчымасці. Аб гэтым сведчаць лепшыя вершы зборніка – такія, як “Калючыя драты”, “Бацькавы слёзы”, “Моцныя рукі”, “Шавец”, “Вятрак”, “Гары, маё сонца, гары”, “Перад заходам сонца”, “Дараганавя”. Глыбокая думка, шчырае пачуццё, народны гумар, цікавы сюжэт – вось што характарызуе названыя вершы. Відаць, у гэтым напрамку і трэба Непачаловічу церабіць свой творчы шлях далей...» [2, с. 190].

Вядомы крытык і літаратуразнаўца Іван Кудраўцаў у рэцэнзіі “Першая кніга” падкрэсліваў: «Ёсць вершы, якія адразу спыняюць на сабе ўвагу і глыбока западаюць у памяць. Яны не могуць не крануць сэрца чытача, не могуць не выклікаць роздум.

Мы чытаем верш Я. Непачаловіча “Калі з вайны вярнуўся бацька...”

*Калі з вайны вярнуўся бацька,
Разбінтаваны ў лазарэце,
Дастаў ён з кайстры хлеб салдацкі
І на сакрэту выдаў дзецям.
Са смакам дзеці хлеб той елі,
Акрайцы чорствыя да крошкі;
А бацька, успомніўшы мяцелі,
Сяброў скалечаных, бамбёжкі,
Гатоў быў рушыць зноў дарогай,
Дзе кроў праліў, пазнаў шпіталі,
Каб дзеці хлеба больш такога
Ў жыцці сваім навек не зналі.*

Паэт нібыта не гаворыць пра лютую барацьбу з ворагам, пра суровыя цяжкасці вайны, пра пакуты і гора, звезданыя нашымі людзьмі ў гады ваеннага ліхалецця. Але ўсё гэта мы выразна адчуваем, гэтым дыхае ўвесь верш... Верш скандэсаваны, лаканічны, кожны радок і слова нясуць пэўную сэнсавую нагрузку...» [3, с. 30].

А вось на што звярнуў увагу літаратурны крытык Якуб Усікаў у рэцэнзіі “Сваім голасам”: «Творчасць маладога паэта Янкі Непачаловіча, зборнік вершаў якога “Мера любові” некалькі месяцаў назад выйшаў з друку, вызначаецца ўменнем аўтара трапна, удумліва асэнсоўваць жыццёвыя з’явы і на гэтай аснове ствараць мастацкія абагульненні. Сталым розумам, прапушчаныя праз гарніла пачуцця, ацэньвае Я. Непачаловіч падзеі, факты, учынкi людзей. Таму яго вершы ўздзейнічаюць і на свядомасць і на сэрца

чытача... <...>...беларуская паэзія папоўнілася яшчэ адным здольным паэтам са сваім голасам, сваім бачаннем свету, сваім тэматычным профілем...» [4, с. 3].

Нельга без хвалявання чытаць адзін з вершаў зборніка “Мера любові” пад назвай “Дараганавы”, які заканчваецца пранікнёнымі радкамі:

*Калі б нават жыццё пачаў нанова,
Пасяліўся б ля роднай ракі...
Залатое маё Дараганавы,
Дарагія мае землякі!*

У 1958 г. Я. Непачаловіча прынялі ў Саюз пісьменнікаў Беларусі.

Другая яго кніга “Позні паром” выйшла ў 1967 г. у выдавецтве “Беларусь”. На грамадскіх пачатках яе адрэдагаваў Анатоль Вялюгін. У прадмове да выдання ён пісаў: “На геаграфічнай карце сучаснай беларускай паэзіі ёсць адна любая майму сэрцу кропка – баравы пасёлак Дараганавы на рацэ Пціч. Тут жыве і настаўнічае мой даўні дружбак, сціплы, са святлістай душой чалавек, павечна падуладны Яе Вялікасці Паэзіі Іван Данілавіч Непачаловіч...” [5, с. 5].

Вось як ацаніў паэтычны зборнік аднавясковец Я. Непачаловіча пісьменнік Міхась Параневіч: «Грамадзянскі пафас – вось што вызначала першы зборнік Янкі Непачаловіча. Гэтаму застаўся верным паэт і цяпер. Пра што б ні пісаў ён, у які б свет ні вёў нас радкамі сваіх вершаў – усюды адчуваеш чалавечую ўсхваляванасць аўтара, яго грамадзянскі непакой. Часам адным радком паэт міжвольна прымушае чытача задумацца, настроіцца “на філасофскі лад”» [6, с. 4].

У разгледаным зборніку аўтара гэтых радкоў асабліва кранулі за душу вершы “Сустрэча з Янкам Купалам”, “Балада пра скрыпача”, “Праўда”, “Маё крэда”.

Першы з гэтых вершаў пачынаецца глыбока асабістымі словамі:

*Добрага ранку, Іван Дамінікавіч!
Позна сустрэліся сёння.
Вы прыйшлі з Вязынкi. Я – з родных Мінкавіч,
З вёскі, што ў Слуцкім раёне.*

А заканчваецца ён так:

*Вы ж так умелі калісь з маладзейшымі
Ладзіць заўсёды талкова.
Сёння прыйшоў да вас з новымі вершамі,
Чуць хачу Вашае слова.*

Апошнія лета жыцця Я. Непачаловіч праводзіў у вёсцы Дараганавы, дзе амаль дваццаць гадоў працаваў настаўнікам. Менавіта тут ён трагічна загінуў 3 ліпеня 1969 г.

Анатоль Вялюгін, які прысутнічаў на пахаванні Я. Непачаловіча, успамінаў у 1977 г.:

«...Я ўсё думаў і думаў, а што там здарылася? Дні тры таму ён заходзіў да мяне, здаровы, вясёлы.

– Дам дэпешу, як палезуць з моху баравікі, – смяяўся Янка. – Адпачынак сёлета, уга! Месяц... ды яшчэ – дамовіўся ў выдавецтве – два тыдні на свой кошт. Кніжку хачу закончыць.

Баравая сіла кіпела ў ім, здавалася, яшчэ паўвека ў запасе. Што здарылася? На чыгуначным пераездзе ў Асіповічах дарожны інспектар, распытаны мною, папярхнуўся ад цыгарэтнага дыму: “Куля п’янага барыгі...” – прамовіў ён» [7, с. 5].

Памяці Я. Непачаловіча паэт Аляксей Пысін, які таксама прысутнічаў на пахаванні, прысвяціў верш “Ападае лісток на руку...”, упершыню апублікаваны 17 кастрычніка 1970 г. у газеце “Магілёўская праўда”.

У кароткай рэцэнзіі на зборнік выбраных вершаў “Перад заходам сонца” Я. Непачаловіча, які выйшаў праз восем гадоў пасля яго смерці, у 1977 г. у газеце “Літаратура і мастацтва”, адзначалася: «Спыненай песняй можна назваць паэтычную творчасць Янкі Непачаловіча. Жыццё яго абарвалася ў росквіце сіл...»

Пра што б ні пісаў Я. Непачаловіч – усюды бачыш яго добрую і шчырую ўсмешку, адчуваеш гарачае дыханне нашага жыцця, заклапочанасць паэта справамі блізкіх людзей, тую паўсядзённую рэчаіснасць, “у якой не бывае драбніц» [8, с. 7].

Так здарылася, што апошнім вершам Я. Непачаловіча стаў “Запавет”, які заканчваецца такімі радкамі:

*Уяўляць мяне жывым павінны,
Помніць, як і што перажылі:
Цёплыя сардэчныя ўспаміны –
Самы лепшы помнік на зямлі.*

Найлепшыя вершы з творчай спадчыны таленавітага беларускага паэта, цудоўнага настаўніка і прапагандыста беларускай мовы Янкі Непачаловіча вартыя таго, каб яго імя было помным у Беларусі.

Спіс літаратуры

1. **Вытокі песні** : аўтабіяграфіі беларускіх пісьменнікаў. – Мінск : Маст. літ., 1973.
2. **Гілевіч, Н.** Сапраўднае і павярхоўнае / Н. Гілевіч // *Польмя*. – 1958. – № 7. – С. 187 – 190.
3. **Кудраўцаў, І.** Першая кніга / І. Кудраўцаў // *Беларусь*. – 1958. – № 7. – С. 30 – 31.
4. **Усікаў, Я.** Сваім голасам / Я. Усікаў // *Звязда*. – 1959. – 5 ліп.
5. **Непачаловіч, Я.** Позні паром : вершы / Я. Непачаловіч. – Мінск : Беларусь, 1967.
6. **Параневіч, М.** Паром не прычаліў да берага / М. Параневіч // *Мінская праўда*. – 1967. – 20 чэрв.
7. **Вялюгін, А.** Радкі пакідаем з жывымі / А. Вялюгін // *Перад заходам сонца* : вершы / Я. Непачаловіч. – Мінск : Маст. літ., 1977.
8. **Кнігаліс** // *Літаратура і мастацтва*. – 1977. – 21 кастр.

Эмануіл ІОФЕ,
доктар гістарычных навук, прафесар.